

enciklopédizmus

17. sz.-i tudományos irányzat. Célja a →panszofia megvalósítása, a világ jelen-seégeinek teljes körű rendszerezése. Képviselőit ösztönözték a természettudományok eredményei (Kepler, Galilei, Newton); úgy gondolták, hogy a matematika és a mechanika egzaktságára kell törekedni a bölcséleti tudományokban is. A természet harmóniájához hasonló rend a szellem világában is felfedezhető, sőt a kettő szorosan összefügg egymással. A racionalista felfogás eredménye a pontos megfigyelés, tények és adatok gyűjtése és feldolgozása; ez némely esetekben a materializmus felé vezetett. Ugyanakkor az ~ra jellemző a miszticizmus is, az újplatonizmus és különféle ezoterikus irányzatok befogadása.

Az ~nak három jelentős külföldi művelője is tevékenykedett Mo.-on. Heinrich →Alsted a gyulafehérvári főiskolán adott elő. *Encyclopaediája* (1630) →Apácai Csere Jánosnak szolgált mintául; szövegszerűen legnagyobb hatása a *Magyar enciklopédiának* (1653 [1655]) „a csinál-mányokról”, azaz a technikáról, iparról és mezőgazdaságról szóló részére. Alsted utóda gyulafehérvári katedráján veje, Johann Heinrich →Bisterfeld lett. Tanította Apácait, aki tőle hallott először az ~ eszméjéről. Az enciklopédikus-panszofikus törekvések betetőzése →Comenius munkássága és hatása.

Bartók István

Endrődy János (Érd, 1756. szept. 26.–Kalocsa, 1824. febr. 27.)

Piarista színműíró, költő, író. 1773-ban lett a rend tagja. 1777–78-ban Kalocsán tanított, 1779–80-ban Kolozsvárott bölcsészetet tanult. 1781-ben Gyulafehérvárt szentelték misés pappá. 1782-ben Kőszegen tanított. 1783–85-ben Nyitrán, Kalocsán, Egerben teológiát tanult. 1786-ban Nagykanizsán a syntaxis tanára, 1787–89-ben Csáky János gr. nevelője volt Kassán. 1790–91-ben Temesvárott, 1791–93-ban Pesten tanár. 1793–1805 között tábori pap, a napóleoni háborúk során beutazza Németo.-ot és Németalföldet. 1805–11 között ismét nevelő a gr. Esterházy csa-

ládnál, 1811–17-ben Nagykárolyban házfőnök és plébános, 1817–23-ban Szegeden házfőnök, 1824-ben Kalocsán a gimnázium igazgatója.

Latin beszédek, német-magyar Biblia-tankönyvet, latin nyelvkönyvet, teológiai és morális műveket, továbbá számos alkalmi verset írt; cikkei a *Tudományos Gyűjteményben* jelentek meg. Legfontosabbak azonban a színjátszással kapcsolatos írásai: *A magyar játékszín* (Pest, 1792–93) címmel négykötetes drámagyűjteményt állított össze, a bevezetésben megírva az első magyar nyelvű színház-történetet és a „Nemzeti játszó-társaság alkotványá”-t. *Az arany perecek* címmel (Pest, 1792) →Dugonics András regényét dramatizálta, a darabot kinyomtatása évében előadták Budán. Van, aki ~t tartja a *Berthold Prinz von Mähren* c. német nyelvű darab, az első újabbkori Bánk-tragédia szerzőjének (1794).

Művei és kiad.: *Kurzgefasste Geschichte des alten und neuen Testaments...*, Kassa, 1788, ²Pozsony, 1806 (magyarul és németül; külön magyarul: *Az ó- és újtestamentomi történetek*; ennek német fordítása: *Geschichte des alten und neuen Testaments*); *Die Freidenker. Eine Rede gehalten an das kais. kön. Barkoische Hussaren-Regiment bey dem Schlusse des Jubiläums, h. n., 1796*; *Endrődy János [...] költeményei a francia háborúban*, Pest, 1798, ²1801; *Csak egy-két szó erkölcsi megvesztegetetésünkről*, Pest, 1803; *Az embernek boldogsága, I–III*, Pest, 1806; *A keresztén meggyőződésből...*, Pozsony, 1806 (németül is: Pozsony, 1806); *Deák grammatika*, Pozsony, 1810; *A papi rendnek érdeme*, Szeged, 1819; *Oratio de publicae institutionis et liberalium disciplinarum...*, Szeged, 1819; *Oratio habita, dum collegium scholarum piarum suae [...] celebraret*, Szeged, 1820; ENYEDI Sándor, *Adattár Endrődy János ismeretlen leveleiből*, It, 1983.

Irod.: DUDA János, *Endrődy Jánosról*, Bp., 1892; PERÉNYI József, *Endrődy János életrajza*, Nagykanizsa, 1899; MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit, *Berthold morva herceg avagy az első újabbkori Bánk-tragédia*, It, 1980; KERÉNYI Ferenc, *Az első magyar színház-történész*, Színházstudományi Szemle, 1996.

Kiss Anna